

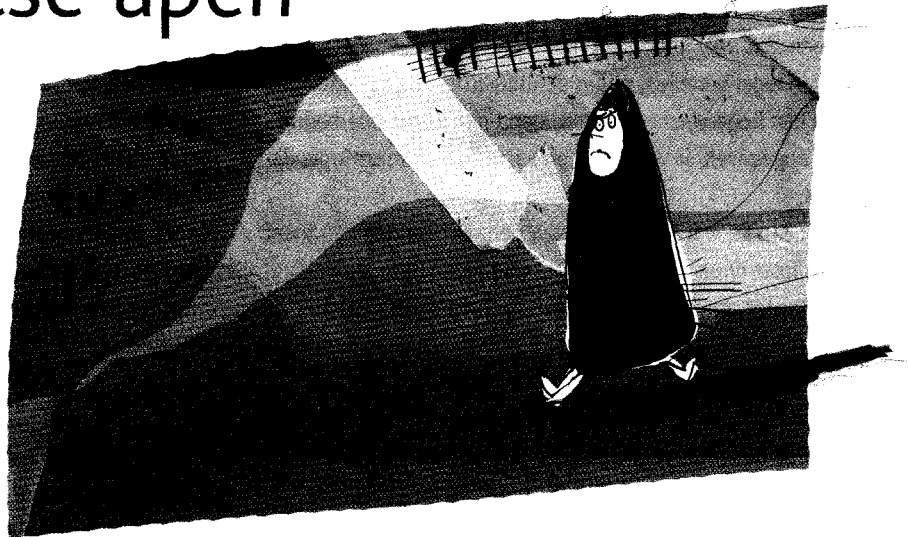
Protestantse apen

TESSA DE LOO

1951. Ik was vijf jaar. We verhuisden van Amsterdam naar de Brabantse hei. Voor mijn ouders stond dit gelijk aan emigratie van de geciviliseerde wereld naar het primitieve rooms-katholieke land beneden de rivieren. In Noord-Nederland had men dezelfde opvattingen ten aanzien van het noordelijk en het zuidelijk deel als in Italië: in het noorden werd het geld verdiend en heerste de beschaving, in het zuiden – vooral door de noodlijdende kolenmijnen – heersten armoede en onwetendheid.

Klaprozen, aan de overkant van de weg. Nieuwsgierige kinderen op klompen rond de verhuiswagen. Een meisje met een gesteven strik, die als een gigantische witte vlinder op haar hoofd is neergestreken.

Bij het hek staat een oude vrouw, een zwart fantoom dat lijkt te zijn weggelopen uit een van mijn kinderboeken met boosaardige sprookjes. Van onder een grote bos haar dat als een plumeau stijf uitstaat houden twee felblauwe ogen ons oplettend in de gaten. Ze draagt verschillende kledingstukken over elkaar heen, lompen in lagen waarbij het ene gat het andere moet bedekken. Het vuil is in haar rimpels gegroeid. Eerst denk ik dat ze zwarte sokken draagt in haar klompen, maar als ik beter kijk zie ik dat het blote voeten zijn. Uit haar tandeloze mond komt onverstaanbaar gemompel. Mijn moeder hoort haar beleefd aan zonder er iets van te begrijpen,

en knikt vriendelijk om haar schrik te verbergen. Later pas komen we erachter dat ze ons vraagt voortaan oud brood en schillen te bewaren voor haar bok en kippen, en oude kranten om de kachel op te stoken. Ze blijft staan tot de verhuiswagen helemaal uitgeladen is, dan schommelt ze weg, af en toe op de grond spugend. Ze stinkt.

Het was een lucht die je nu in Nederland waarschijnlijk niet meer zult vinden. Je moet ervoor naar India, of naar de krottenwijken in Zuid-Amerika. Het was de geur van armoede, gebrek aan sanitair, hygiëne, ziekte.

De vrouw heette Drika den Ekster.

De boeren op de hei waren arm. Ze woonden in kleine boerderijen die nauwelijks boven de onvruchtbare zandgrond uitstaken. Een waterput op het erf, een modderig toilet in een hok achterin de tuin. Er waren ook families die zelfs dat niet hadden en telkens weer een nieuw gat groeven in een aangrenzend weiland. Een aantal van hen was ooit uit de bewoonde wereld verdreven en had op de hei een stukje woeste grond ontgonnen. Maar het was er moeilijk boeren.

Ze verbouwden wat rogge en aardappels, ze hadden een geit omdat een koe te duur was, en op het erf scharrelden kippen rond. Toch hoorden we ze nooit klagen. Pas veel later gingen ze over vroeger vertellen, nadat de industrie in de nabijgelegen stad een hoge vlucht genomen had en men het boerbedrijf had opgegeven, in ruil voor een vaste baan aan de lopende band.

De boerin bij wie we altijd eieren gehaald hadden beschreef jaren later onder wat voor omstandigheden haar jongste dochter ter wereld was gekomen. Toen de dokter kwam omdat ze op het punt stond te bevallen constateerde hij: 'Ge kunt niet thuis blijven, ge moet naar het ziekenhuis.' 'Ach dokter,' zei ze, 'laat me hier maar achter mekaar kapot gaan. Ik heb niets veur da kijndje. Geen doeken, geen kleren, van alles niets.'

Maar de dokter liet haar toch naar het ziekenhuis brengen. Het ergste was, zei ze later, dat iedereen in het ziekenhuis aan de sprei die over haar bed lag kon zien dat ze daar lag 'van de armen'.

Voordat we naar de Brabantse hei verhuisden, waarschuwden vrienden en familieleden mijn ouders voor de 'messenstekers'. De middelgrote provinciestad Oss was dankzij een sensatiebeluste pers in het hele land berucht geworden om zijn criminele bewoners. 'Om het minste geringste snijden ze elkaar daar de keel af,' luidde de waarschuwing.

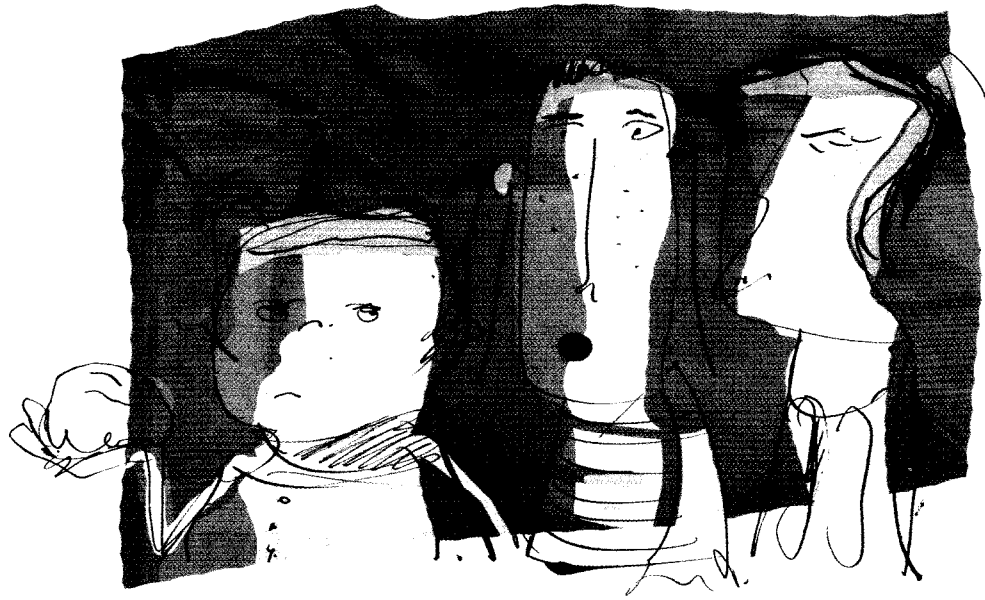
Mijn vader haalde zijn schouders op. 'Och,' zei hij laconiek, 'dat was voor de oorlog. Nu zal het allemaal wel meevallen.' Maar we woonden er nauwelijks een week toen Gerrit, de zoon van Drika, in paniek bij ons aanbelde.

'Meneer, meneer,' riep hij, 'de pliesie, wilt u de pliesie bellen. Ze zijn hier achter aan 't vechten met messen!'

'Gerrit,' zei mijn vader, 'ik bemoei met niet met jullie vetes. Bel zelf de politie maar.'

Gerrit liep rood aan.

'Maar meneer,' wierp hij tegen, 'ik weet niet hoe zo'n ding werkt.'

'Dat is heel eenvoudig,' zei mijn vader, 'wat je daarnet aan mij verteld hebt moet je hier in dat apparaat zeggen, dan horen ze het op het politiebureau.' Hij draaide het nummer en zei: 'Hier is iemand die u wil spreken.'

Gerrit, met 't zweet op zijn voorhoofd, sprak stotterend zijn boodschap in de hoorn. De politie in Oss was zo tactvol altijd met loeiende sirene aan te komen. Toen ze bij de vechtjassen arriveerde zaten deze broederlijk voor het huis een sigaretje te roken.

Er was vaak ruzie op de hei. Het onderling wantrouwen en de roddels waren niet van de lucht, maar als er iemand was overleden kwam iedereen bidden: mannen, vrouwen, kinderen. Dagen lang, op stoelen langs de muren, zo luidruchtig dat je het buiten kon horen.

Een van mijn diepst weggestopte herinneringen aan onze begintijd op de hei is mijn angst voor een groep jongens die me, zodra ik buiten het territorium van het ouderlijk huis kom, met stokken en stenen achternazitten, allerlei verwenningen naar mijn hoofd slingerend, waarvan de dreigende toon niets aan de fantasie overlaat. Een staaltje xenofobie, dat toen nog geen allochtonen betrof maar landgenoten van 'boven de rivieren'. Op zondag trekken ze door ons laantje en zingen spottend 'Protestante apen liggen op bed te gapen...' omdat we niet naar de vroege ochtendmis gaan.

Op een kruispunt van wegen, waar ooit de heilige Willibrordus met zijn staf bronwater uit de bodem had doen opwellen, bevond zich het drukbezochte café Het Willibrordusputje. Een van de vaste klanten was Keke. In mijn geheugen is zij een oud uitgemergeld vrouwtje, dat urenlang op de grond voor haar huis in een grote trog met duistere inhoud zat te roeren.

Jaren daarvoor had zij eens in Het Willibrordusputje zitten drinken als enige vrouw in een gezelschap van mannen. Ze hadden een hoop plezier en opeens riep iemand: 'Hadden we maar een harmonica, dan konden we muziek maken en dansen.'

'Is er dan iemand hier die kan spelen?' vroeg Keke. Een knappe jonge kerel uit de Limburgse mijnstreek, minstens vijfentwintig jaar jonger dan zij, stond op en zei: 'Jawel, ik.' 'Nou,' zei Keke, 'ge kunt een harmonica krijgen, 'maar dan moette mijn er bij nemen.'

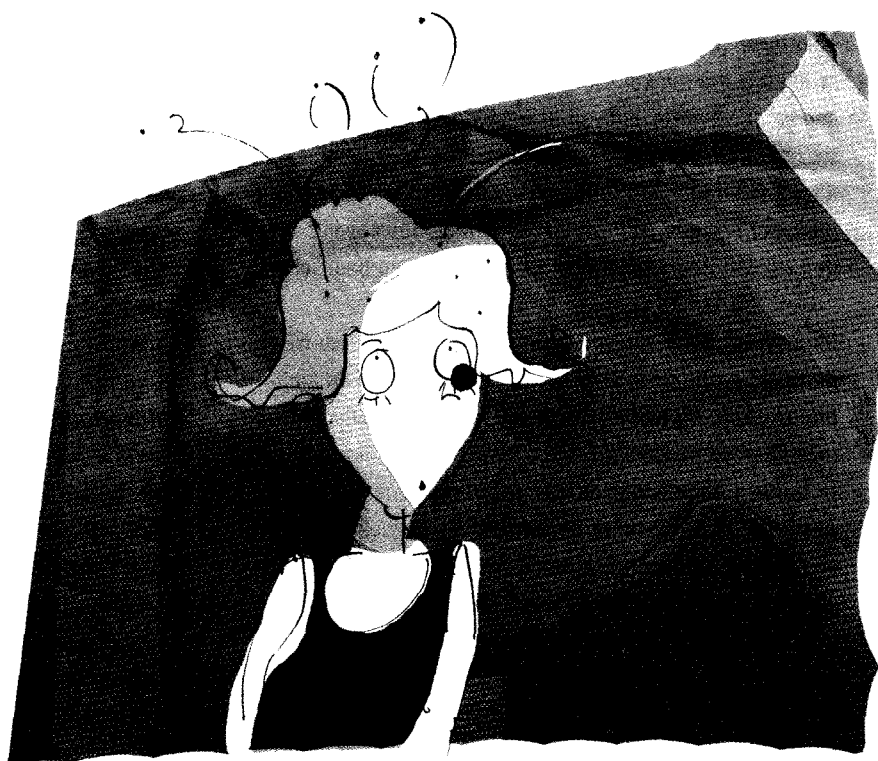
En omdat over haar het gerucht ging dat ze vroeger in de prostitutie een kapitaal bij elkaar had verdiend, ging hij met haar mee naar huis. Voorgoed, zoals spoedig bleek.

Hoewel het ene niets met het andere te maken heeft, is de geboorte van mijn broertje in mei 1953 voor mij onlosmakelijk verbonden met de dood van Keke, die na een kort ziekbed gestorven was. Er verscheen een overlijdensbericht in het streekblad De Sleutel, verlucht met een pentekening van Keke's man met een fiets in de hand en een grote buidel geld op de bagagedrager. Daar stond onder: 'Ossenaren ik groet u, ik ga terug naar mijn dierbaar oord Limburg.'

Ook het huis van Drika den Ekster, dat ze deelde met haar wettige echtgenoot Janus Eenarm, had de naam een kroeg te zijn, maar uitsluitend voor intimi. Haar man zou als baby een armpje verloren hebben omdat zijn wiegje te dicht bij het vuur stond. Later was hij de kost gaan verdienen door met de arm die hij over had een draaiorgel te bedienen, waarmee hij door Oss en omstreken trok, geflankeerd door Drika met een centenbak. Misschien had zijn jeugdtrauma hem hard gemaakt, anders is het moeilijk te verklaren

waarom hij de gewoonte had zijn vrouw het huis uit te zetten wanneer ze moest bevallen. Ze 'wierp haar jongen' als een hond in een greppel, vertelden de oudere bewoners van de hei, waarna ze met de pasgeborene terug naar huis ging. Uiteindelijk bleven er van de eenentwintig vier in leven, waaronder Gerrit, die al volwassen was toen wij achterburen werden.

Op een zaterdagavond was Janus met vrienden aan het drinken en werd Drika de winternacht ingestuurd om in de stad twee flessen jenever te kopen. Nu zoef je in je auto over een geasfalteerde weg, toen was het over een grindpad vol kuilen een wandeling van een uur, heen en terug. Op de terugweg werd Drika overmand door kou en vermoeidheid. Ze zei bij zichzelf dat niemand het zou merken wanneer ze een of twee slokjes nam om een beetje op temperatuur te komen. Maar die twee slokjes smaakten naar meer en tegen de tijd dat ze thuiskwam was een van de flessen half leeg en had ze grote moeite om haar evenwicht te bewaren. Ze had nog net de tegenwoordigheid van geest om de fles bij te vullen met

water uit de put. Nadat ze de flessen had afgegeven kwam ze, in plaats van in haar slaapkamer, wankelend in de geitenstal terecht. Ze viel om en sliep meteen in.

Het bedrog bleef niet onopgemerkt. Janus en zijn drankmaten gingen woedend op zoek naar haar. Toen ze haar slapend in de geitenstal aantroffen, besloten ze in hun dronken bui iets met haar uit te halen dat ze zich nog lang zou heugen. Ze kleedden haar helemaal uit en trokken een van de geiten haar oude, afgedragen korset aan. Drika was zover heen dat ze er niets van merkte. Pas de volgende ochtend, toen ze met een kater en verkleumd van de kou wakker werd, drong het tot haar door dat er wraak genomen was op een manier die alleen aan het brein van de orgelman ontsproten kon zijn. En omdat er een geit met een korset door de buurt zwierf konden alle bewoners van de hei meegenieten van haar schande.

Mijn school stond aan een laantje met Amerikaanse eiken. In de herfst lag de stoep bezaaid met rode bladeren en harde, bruine eikels. De eerste schoolweek had grote gevolgen voor mijn haardracht. Omdat ik thuis steeds op mijn hoofd zat te krabben, kamde mijn moeder mijn lange haar met extra aandacht. Zo ontdekte ze de oorzaak van de jeuk – er was een kolonie luizen op mijn hoofd neergestreken, hun eitjes glinsterden tussen de haarwortels. Diezelfde avond pleegde mijn vader genocide met een effectieve wolk DDT uit een spuitbus, een insecticide dat inmiddels vanwege de hoge giftheid verboden is.

Een week later zat ik alweer op mijn hoofd te krabben. Tegelijkertijd merkte mijn moeder dat het tussen het prachtige zwarte haar van ons dienstmeisje ook wemelde van de luizen. Dus zij was de bron! Er was maar één oplossing: ons allebei tegelijk behandelen. Maar Mientje zei: 'Dat moet ik eerst aan ons pap vragen.'

Hij gaf geen toestemming, vertelde ze de volgende dag. Dit was aanleiding voor een officieel bezoek aan haar ouders, een van de keuterboeren in de buurt – arm waar het bezit betrof maar rijk aan kinderen. Mijn vader, als man van de wetenschap optimistisch gestemd ten aanzien van het rationele vermogen van Mientjes vader, legde hem rustig uit dat het noodzakelijk was de luizen te verdelgen omdat anders via zijn dochter, en via mij, de hele school zou worden aangestoken en dan ... je durfde er gewoon niet aan te denken wat dan de gevolgen zouden zijn.

Mientjes vader hoorde hem in alle gemoedsrust aan en antwoordde toen bedachtzaam, dat het allemaal best waar kon zijn maar dat hij toch niet wilde dat zijn dochter behandeld werd. Het hebben van luizen was een teken van gezondheid, zei hij, ze hadden allemaal luizen. Ze hadden ze altijd gehad en wat hem betrof zouden ze ook in de toekomst gewoon luizen hebben.

Daar kon mijn vader niet tegenop. Ik was er niet bij, maar ik denk dat hij op de terugweg naar huis zijn hoofd schudde van verbijstering.

Voor mij was het gevolg dat ik op woensdagmiddag voor het eerst van mijn leven een kapsalon betrad. Onder het kritisch toezien oog van mijn moeder werd korte metten gemaakt met mijn krullen. Daarna werd thuis mijn hoofd regelmatig onder handen genomen, met een bijtend watertje en een netenkam.

Het verlies van mijn krullen valt, zonder dat er oorzakelijk verband is, samen met het begin van het televisietijdperk. Er was bij ons één televisie in de verre omtrek. De heer des huizes, ook afkomstig uit het noorden, werkte bij Philips en bezat een van de eerste exemplaren in de wijde omtrek. Op woensdagmiddag maakte een hele horde kinderen haar opwachting bij de keukendeur van deze familie. Terwijl mevrouw ons binnenliet vroegen wij haar om de beurt: 'Mogen we televisie kijken, mogen we televisie kijken,

mogen we televisie kijken?

Dan gingen we op de grond voor de beeldbuis zitten en keken naar *De Verrekijker*, *Dappere Dodo*, *Morgen gebeurt* het. Voor ons waren het opwindende kinderprogramma's die getuigden dat er nog een andere wereld bestond buiten de Brabantse hei. Mijn voorkeur ging uit naar 'De Verrekijker' waarin werd getoond hoe kinderen in andere landen leefden. Kinderen die bijvoorbeeld een Zwitserse alp afdaalden met een leren schooltas op de rug. Ik wilde een van die kinderen zijn, om te weten hoe het was om tegen een decor van eeuwig sneeuw naar school te gaan in plaats van op een fiets door een plat landschap. Ik geloof dat toen mijn verlangen naar reizen ontstond en ik mijzelf beloofde de wereld in te trekken, later. Een belofte die ik nog steeds ijverig aan het influssen ben. Na afloop verlieten we het huis zoals we gekomen waren, maar niet voordat we mevrouw beleefd een hand gegeven hadden, waarbij we zeiden: 'Bedankt voor het televisie kijken, bedankt voor het televisie kijken, bedankt voor het televisie kijken...'

Helaas is veel van het oude Oss verdwenen. Oss is, verblind door de hoogconjunctuur, onverschillig met zijn verleden omgesprongen. Het oude centrum is kapot gemoderniseerd. De statige domineeswoning, die het aangezicht bepaalde en omgeven was door een prachtige tuin met oude bomen, moest plaats maken voor een Vendet, te midden van een asfaltvlakte voor de auto's. Later moest ook de Paterskerk eraan geloven. Weliswaar was het geen toonbeeld van architectuur, maar toch was de kerk een herkenningspunt halverwege de Molenstraat. En met kerstmis had hij het mooiste stalletje.

Mijn ouders waren niet godsdienstig en juist daarom voelde ik me aangetrokken tot het katholieke mysterie. Tijdens de donkere dagen voor kerstmis zette ons dienstmeisje me achterop haar fiets en deed met mij de ronde langs de kerststallen in de Osse kerken. Diep onder de indruk vergaapte ik me aan de sentimentele weergave van de goddelijke geboorte: het geheimzinnige licht,

de mensgrote beelden, de naaktheid van de pasgeborene, de geur van stro.

Mijn katholieke vriendinnetjes konden maar niet begrijpen, dat er mensen waren die niet in God geloofden zonder dat ze ter plekke door de bliksem getroffen werden.

'Geloofde gij dan hellemol nie in God?' vroegen ze bezorgd.

'Nee,' zei ik vol doodsverachting.

'Wa raar!' zeiden ze, 'hoe voelt da?'

Ik haalde mijn schouders op: 'Gewoon.'

De industrialisatie betekende ook het einde van de boerenbedrijven. Het merendeel van de oude boerderijen, die her en der verspreid op de hei stonden, werden met de grond gelijk gemaakt. Drika moest haar huis verlaten, werd in het ziekenhuis schoongeboend, kreeg longontsteking en stierf. Het typisch Brabantse natuurgebied rondom ons huis – korenvelden, heide, dennenbosjes, zandheuveld – werd verkaveld en gevuld met moderne architectuur, die inmiddels ook al weer achterhaald is: typisch de jaren zestig.

Ik zag het aankomen, samen met een vriendin met wie ik hutten bouwde en cantharellen zocht. We hebben nog reddingspogingen ondernomen, door de paaltjes en draden waarmee de landmeters en bouwondernemers de toekomstige bouwterreinen afbakenden consequent in de struiken te gooien. Maar wat alom als vooruitgang beschouwd wordt kun je niet tegenhouden. *Panta Rei*. Alles stroomt, maar niet altijd in de gewenste richting.

Illustraties: Mieke Driessen.

